

УДК 371.4(075)

Ковальчук О.В.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОГО СТАВЛЕННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ ДО ВІЛ-ПОЗИТИВНИХ ЛЮДЕЙ

У статті розкриваються особливості формування толерантного ставлення до ВІЛ-позитивних людей. Здійснено аналіз поняття «толерантність», яке розуміється як прийняття позиції іншої людини. Обґрунтована актуальність формування толерантного ставлення до ВІЛ-позитивних саме у дітей та молоді. Так як цей період є сензитивним для становлення моральної самосвідомості та становлення особистості в цілому. Окреслено чинники, що впливають на формування толерантного ставлення. Зокрема, це – макрорівень та макрорівень, що представлені оточенням (сім'я, родичі, друзі) та суспільством. Окреслено напрямки роботи з формування толерантного ставлення, а саме прийняття та розуміння інших людей, вміння позитивно з ними взаємодіяти та створення толерантного середовища в навчальних закладах силами вчителів, соціальних працівників та учнів. Проаналізовано підходи формування толерантного ставлення: особистісно-орієнтований і практичний. Представлено умови, що будуть сприяти ефективності процесу формування толерантного ставлення до ВІЛ-позитивних людей

Ключові слова: толерантність, формування, ВІЛ-позитивна людина, діти та молодь.

Спрямування соціально-профілактичної роботи на формування ВІЛ-толерантності особливо гостро постає для підлітків старшого віку. Це сенситивний період морального дозрівання, під час якого відбувається становлення самосвідомості особистості, формується світогляд, самооцінка та уявлення про самого себе.

Становлення сучасного підлітка зумовлено ситуацією соціально-економічної нестабільності, ціннісної невизначеності у поєднанні з індивідуально-типологічними особливостями цього періоду. У сучасному суспільстві є серйозний дефіцит позитивного впливу на підростаюче покоління. Зокрема, це зумовлено зuboжінням цінностей та світогляду, згубним впливом мас-медіа, пропагандою шкідливих звичок та знищенням інституту сім'ї, який в свою чергу неспроможний виконувати свої основні функції.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження дає підстави стверджувати, що ідеї виховання толерантності мають глибоке коріння в поглядах Ш. Амонашвілі, Ж.Ж. Руссо, К.Вентцеля, М. Монтессорі, М. Реріха, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, Л. Толстого, К.Ушинського, О. Швейцера, Р.Штейнера.

Дослідженню підлягали й окремі педагогічні аспекти толерантності. Зокрема, розглядалося формування ставлення вихованців до толерантності як суспільно значущої цінності (В. Береговий, І. Бех, Т.Болотіна, Б. Гершунський,

О. Грива, О. Клепцова, І. Крутова, В. Лекторський, М. Міріманова, Р. Рієрдон, П. Степанов); виховання міжетнічної толерантності (Г. Абдулкарімова, Н. Єдигова, Н. Магомедова, Ф. Малхозова, Н. Мольденгауер, З. Мубінова, В. Тишков); формування міжособистісної толерантності учнівської молоді (Г. Безюлева, Г. Скрябіна, Г. Солдатова, О. Шарова, Г. Шеламова); розвиток толерантності в контексті педагогічної взаємодії (Ю. Тодоровцева).

Поняття «толерантність» має безліч значень, які обумовлені міждисциплінарним характером і значущістю явища, що використовується в різних галузях знань: філософії, політиці, етиці, медицині, психології, педагогіці. Толерантність є складним, багатоаспектним і багатокомпонентним феноменом, що виявляється в різноманітності форм і видів, просякає всі сфери соціального та індивідуального життя людини, є важливим виміром будь-якого процесу і стану.

Філософські джерела розглядають толерантність як: форму поваги до іншої людини (М.Бердяєв, Р.Валітова, А.Камю, Ж.-П.Сартр, К.Ясперс та ін.); складну рису особистості, що характеризує менталітет людини (П. Кінг, В.Тишков, М.Уолцер та ін.); соціальне явище (В.Соловйов, Х.Плеснер та ін.).

Так, поняття толерантності визначається як особливий принцип існування того світу, що людина будує на основі розуміння й прийняття множинності й різноманіття буття й визнання неминучості співіснування розходжень, чужа позиція поважається або змінюється власна [1].

Таким чином, толерантність можна розглядати як людську цінність, принцип і норму існування, світогляд, готовність до взаємодії, особистісну якість і здібність, фактор соціалізації особистості, позицію (індивіда, групи) до тих соціальних реалій, які оцінюються позитивно як припустимі.

Великий потенціал щодо формування толерантності до людей, які живуть з ВІЛ, відносно мають окремі фактори, які допомагають підростаючим поколінням ідентифікуватися та розвинути адаптивні здібності: сім'я, релігія (релігійна спільнота), освіта, суспільство (соціальні умови, обставини, суспільні інститути, середовище ровесників, ЗМІ).

Зрозуміло, що вплив цих факторів на особистість в процесі формування толерантного ставлення до ВІЛ-позитивних людей неоднаковий. Так, соціальні чинники – явища, або процеси, що зумовлюють ті або інші соціальні зміни, відіграють рушійну силу розвитку суспільства. Їхній вплив на процес формування толерантної молоді у сучасному суспільстві відбувається на основних рівнях [4]: мікрорівні та мезорівні.

Мікрорівень відображає конкретні умови життя, оточення людини: сім'я, родинно-сусідське суспільство, середовище друзів, класний чи трудовий колектив, суспільна думка (у колективі, родинно-сусідському суспільстві), вуличне співтовариство, педагогічний колектив (чи окремі педагоги).

Отже, на мікрорівні забезпечується розвиток нормативно-ціннісної сфери особистості: засвоєння ціннісних настанов, зокрема, і ті, що мають пряме відношення та значення для формування толерантного ставлення до ВІЛ-позитивних: цінність іншої особистості, цінність культури, принципи комунікацій тощо. На цьому ж рівні відбувається формування соціального статусу і репутації особистості та продуктивні умови спілкування.

На наступному рівні, а саме на мезорівні (тип поселення, релігійна громада і сама релігія, традиції, ЗМІ, громадські організації), вплив на формування ВІЛ-толерантності відбувається не прямо, а опосередковано – через певні соціальні інститути і механізми.

Зрозуміло, що ці фактори мезорівня відіграють ведучу роль у соціалізації особистості в умовах сучасного суспільства. Це пов'язано з тим, що вони обумовлюють освітні орієнтації, формування культурних цінностей та їх відповідність загальноосвітнім стандартам. Так, соціальні фактори макрорівня мають значення для людини сучасного суспільства та виражаються через обставини та умови життя в глобальному плані: відносини між країнами, ставлення до певних культурних груп, характерне для певної країни певного часу.

Діяльність, спрямована на формування толерантності до ВІЛ-позитивних людей повинна відбуватися в загальноосвітніх закладах, тобто в молодіжному середовищі. В цьому випадку формування толерантності — це виховання потреби й готовності до конструктивної взаємодії між дітьми, незалежно від статусу чи способу життя. Оскільки діти більшість часу проводять в навчальних закладах, то процес виховної роботи можна покласти як на вчителів або соціальних працівників, так й на самих учнів.

Основними напрямками роботи з формування толерантності учнів до ВІЛ-людей в умовах загальноосвітніх шкіл вважаються наступні:

1. Прийняття та розуміння інших людей, вміння позитивно з ними взаємодіяти:

- відмова від насильства та агресії в будь-якій формі;
- повага до себе та до інших людей, незалежно від їхнього віку, освіти, способу життя чи світосприйняття;
- розвиток здатності до толерантного спілкування, до конструктивної взаємодії з представниками соціуму незалежно від їхнього статусу та світогляду;
- вміння визначати межу толерантності.

2 Створення толерантного середовища в навчальних закладах силами вчителів, соціальних працівників та учнів:

- профілактика стигматизації, насильства та агресії в молодіжному середовищі;
- гуманізація і демократизація існуючих стосунків між дорослими та дітьми;
- включення в реформування освіти провідних ідей виховання толерантності (право дітей на самовираження, на власну думку, самоповагу, повагу до інших тощо).

Діяльність з формування толерантного ставлення до ВІЛ-позитивних ґрунтується на певних підходах, а саме: особистісно-орієнтованому та практичному.

1. Особистісно-орієнтований підхід – ґрунтується на визнанні права кожної особистості на свободу слова, самовизначенні; виконанні взятих на себе обов'язків; взаємодії на базі позитивної мотивації та досвіду, повазі до «Я-концепції» партнера; індивідуальний підхід.

2. Практичний підхід – ґрунтується на активній діяльності, самосвідомості і самостійності; орієнтації не на вербальний вплив, а на конкретну дію самої

молодої людини; забезпеченні суб'єктивної свободи у виборі діяльності та її компонентів; побудові виховання через спеціально організовану діяльність та спілкування дітей й молоді.

Головним, що необхідне для застосування цих принципів на практиці — це готовність вчителів та соціальних працівників проводити відповідну виховну роботу з формування ВІЛ-толерантності системно й послідовно, створювати при цьому дружнє середовище для дітей, які живуть з ВІЛ-статусом.

Формування толерантності потребує чіткого усвідомлення необхідності виховного впливу з боку вчителів, соціальних педагогів та соціальних працівників. Однак формування даної риси, основою якої являється активна соціальна позиція і психологічна готовність, можливе лише за наявності мотивації і усвідомлення дитиною того, навіщо їй необхідна ця якість (особиста ціль) і усвідомлення ваги її для суспільства (соціальна ціль). Єдність цілей педагога/вихователя та дитини є одним із чинників успіху в процесі формування толерантності. При цьому педагог має реалізовувати персоніфіковану ціль (розвиток конкретної дитини). Звідси випливає необхідність дотримання наступного принципу: врахування індивідуальних, статевих й вікових особливостей.

Виховання будь-якої моральної риси (толерантності зокрема) значною мірою залежить від індивідуальних особливостей дитини: вже наявних моральних принципів, етичних установок, розвиненості інтелектуальної та емоційно-вольової сфери, рівня розвитку психічних процесів, риси характеру, особистого досвіду взаємовідносин, наявності й розвитку природних та духовних здібностей тощо.

При формуванні толерантності слід враховувати також гендерні особливості, і, передусім, розбіжності в рисах особистості та у соціальній поведінці. До таких розбіжностей відносять:

- форми виявлення агресивності,
- ступінь емоційної чуттєвості,
- схильність підпадати під вплив інших людей (саме дівчата мають таку схильність більше ніж хлопці).

Для формування толерантного ставлення важливо опиратися на альтруїстичні потреби та потреби у самовираженні й самоствердженні, але з урахуванням існуючих меж толерантності.

У процесі виховання толерантності слід зважати на культурне і етнічне середовище дитини. Даний принцип відбивається в інтеграції виховання в культуру народу, сім'ї, світу. Виховання толерантності безпосередньо пов'язано з формуванням в дитині вміння побудувати своє життя у відповідності з правилами, звичаями і традиціями свого народу, світової культури в цілому без шкоди для власної індивідуальності.

Виховання толерантності значною мірою залежить від того, наскільки дитина усвідомлює її значимість для реального життя, бачить її результати або розуміє можливі наслідки інтолерантності. При цьому необхідно орієнтуватися не лише на ситуацію в суспільстві загалом, але й на життєві ситуації, пов'язані з толерантною (інтолерантною) взаємодією дитини з близькими, друзями,

педагогами. Принцип полягає в єдності соціально організованого виховного процесу і реального життєвого досвіду, відсутності розходжень між словом та ділом.

Специфіка формування ВІЛ-толерантності вимагає врахування певних умов, які безпосередньо впливають на цей процес.

Такими умовами формування можна визначити наступні:

1. Поєднання знань та поведінки, що потребує певної побудови виховного процесу з формування толерантності.

Діяльність повинна відбуватися на двох взаємопов'язаних рівнях:

- інформаційному (надає знання про толерантність, її складові, її прояви, про багатомірність людського буття, формування установки на толерантність);
- поведінковому (озброєння вмінням і навичками толерантної взаємодії), що складають єдине ціле.

Основним критерієм сформованості толерантності має стати вміння конструктивно, толерантно взаємодіяти з людьми і групами, що мають певні відмінності.

2. Створення толерантного середовища в освітньому закладі, оскільки формування толерантності до ВІЛ-позитивних можливе лише за умови толерантного виховного середовища.

Під толерантним простором розуміють організацію та реалізацію взаємостосунків усіх суб'єктів навчально-виховного процесу, побудованих на принципах толерантності та спрямованих на ділове, безконфліктне спілкування та моральне виховання учнів. Реалізація формування толерантності повинна передбачала також підготовку соціальних працівників до здійснення виховання толерантності підлітків старшого віку, для чого повинні застосовуватись активні форми творчої взаємодії із класними керівниками, вчителями: проблемно-методичні семінари, педрада, круглий стіл, консультації, інтерактивні навчально-пізнавальні заняття, тренінги.

Діяльність повинна відбуватися в такій площині:

- організаторський (орієнтування на створення шкільних клубів, що є однією з найбільш дієвих і педагогічно ефективних форм організації позанавчальної виховної роботи з учнями, оскільки реалізуються провідні ідеї виховання толерантності (право дітей на самовираження, на власну думку, самоповагу, повагу до інших тощо);
- технологічний (озброєння інтерактивними методами та формами формування толерантного ставлення до ВІЛ-позитивних).

Процес цілеспрямованого впливу на учня призводять до формування внутрішнього поведінкового досвіду, основними елементами якого є [3]:

- базові знання, що дозволяють людині класифікувати нову інформацію і орієнтуватися в сутності поведінкових проблем;
- психологічні установки, що дозволяють інтерпретувати зміст і значення нової інформації, а також обирати адекватні моделі поведінки в конкретній життєвій ситуації і слідувати ним;
- вміння і навички, що дозволяють впевнено діяти в типових ситуаціях на основі базових алгоритмів;

- мотиви, що визначають вибір моделі поведінки в конкретній ситуації.

Щоб бути ефективними і результативними, педагогічні методи і форми навчання життєвим навикам толерантної поведінки, зокрема до проблеми ВІЛ, повинні відповідати наступним вимогам [2]:

1. Ґрунтуватися на базових принципах нової парадигми освіти в Україні («учень в центрі»; динамічна єдність учня, його діяльності і розвитку; педагогіка співробітництва і розвиваючого навчання).

2. Використовувати зміст, який має життєве значення для учня, а також являється цілісним, збалансованим, відповідним віку і потребам учнів і спрямований на формування життєво необхідних навичок.

3. Впливати одночасно на чотири «мішені» (Інформація, Цінності, Моделі для наслідування, Мотиви) з метою змін психологічних детермінант поведінки учнів (Установки, Мотиви, Опорні Знання, Вміння та Навички).

4. Враховувати соціально-психологічні механізми формування внутрішнього досвіду в процесі навчання.

5. Враховувати рівень актуального розвитку та індивідуальні особливості учнів.

6. Забезпечувати активну участь та ефективну взаємодію учнів один з одним та з дорослим (соціальним працівником, соціальним педагогом, вчителем, тренером тощо).

7. Забезпечувати співпрацю учня з дорослим, а не домінування останнього.

8. Стимулювати учнів використовувати отриманий ними досвід у реальних життєвих ситуаціях.

Отже, проблеми, з якими стикаються люди, що живуть з ВІЛ говорять про те, що робота з дітьми та молоддю з формування толерантного ставлення є першочерговим, пріоритетним напрямом діяльності соціального працівника. Але для того, щоб ця діяльність була ефективною і мала позитивні наслідки, необхідно використовувати в своїй роботі не одноманітні, а різнопланові форми впливу на свідомість і поведінку дітей та молоді. Для цього потрібно активно співпрацювати з педагогами, батьками, керівниками гуртків, секцій, різними організаціями, що займаються проблемою ВІЛ/СНІДу та ВІЛ-толерантності.

Використана література:

1. Волошина О.В. Про показники та рівні сформованості толерантності в старших підлітків. Наукові записки. Вінниця: ВДПУ, 2006. Вип. 16. С. 133-138.

2. Десятниченко Н. Загроза людської успішності: Моделі навчально-виховних заходів із профілактики ВІЛ/СНІДу для учнів 9-11 класів // Шкільний світ. 2003. груд. (№46/47). С. 11-17.

3. Здорова людина – здорове суспільство: Проект профілактичної роботи у навчально-виховному закладі з питань наркоманії та СНІДу // Позакласний час. 2014. - № 3. С. 8-9.

4. Формування толерантного ставлення до дітей, яких торкнулася проблема ВІЛ/СНІДу: особливості підготовки волонтерів / Гусак Н., Дмитришина Н., Довбах Г., Жарук І., Зінченко, А., Матіяш О., Назарук В.,

Панфілова О., Романова Н. К.: МБФ «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні», 2011. 128 с.

5. *Формування толерантного ставлення до ВІЛ-позитивних дітей у системі шкільної та дошкільної освіти: для слухачів курсів підвищення кваліфікації, вчителів усіх педагогічних спеціальностей та вихователів дитячих садків / А.М. Бойко, О.В. Дудіна, Г.О. Притиск та ін. Вид. 2-ге, перероб. і доповн. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2013. 120 с.*

КОВАЛЬЧУК ОЛЬГА ВИКТОРОВНА. *Особенности формирования толерантного отношения к ВИЧ-позитивным людям среди детей и молодежи.*

В статье раскрываются особенности формирования толерантного отношения к ВИЧ-позитивным людям. Осуществлен анализ понятия «толерантность», которое понимается как принятие позиции другого человека. Обоснована актуальность формирования толерантного отношения к ВИЧ-позитивным, а именно у детей и молодежи. Так как, этот период является сензитивным для становления нравственного самосознания и становления личности в целом. Определены факторы, влияющие на формирование толерантного отношения. В частности, это - макроуровень и микроуровень, представленны окружением (семья, родственники, друзья) и обществом. Определены направления работы по формированию толерантного отношения, а именно принятие и понимание других людей, умение положительно с ними взаимодействовать и создание толерантной среды в учебных заведениях силами учителей, социальных работников и учащихся. Проанализированы подходы формирования толерантного отношения: личностно-ориентированный и практический и представлены условия, которые будут способствовать эффективности процесса.

Ключевые слова: толерантность, формирования, ВИЧ-позитивный человек, дети и молодежь.

KOVALCHUK OLGA. *Features of the formation of a tolerant attitude towards AIDS among children and youth.*

The article reveals the peculiarities of forming a tolerant attitude towards AIDS. The analysis of the concept of "tolerance", which is understood as acceptance of the position of another person, was carried out. The relevance of forming a tolerant attitude towards AIDS, namely, children and youth, is substantiated. So, this period is a sensitive for the formation of moral self-consciousness and the formation of the person as a whole. The factors influencing the formation of a tolerant attitude are determined. In particular, it is a macro level and a micro level, represented by the environment (family, relatives, friends) and society. The directions of work on the formation of a tolerant attitude are defined, namely the acceptance and understanding of other people, the ability to interact positively with them, and the creation of a tolerant environment in educational institutions by the forces of teachers, social workers and students. The approaches to forming a tolerant attitude are analyzed: personal-oriented and practical, and conditions are presented that will contribute to the effectiveness of the process.

Key words: tolerance, formation, AIDS.